

Teach Yourself Samskrit

संस्कृतस्वाध्यायः

प्रथमा दीक्षा

5

वर्णमाला

सम्पादकः
वेम्पटि कुटुम्बशास्त्री

राष्ट्रिय संस्कृत संस्थानम्
नव देहली

Teach Yourself Samskrit

संस्कृत-स्वाध्यायः

प्रथमा दीक्षा

वर्णमाला

सम्पादकः

वेम्पटि कुटुम्बशास्त्री

राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्
मानितविश्वविद्यालयः
नवदेहली

प्रकाशकः -

कुलसचिवः

राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्

(मानितविश्वविद्यालयः)

56-57, इन्स्टीट्यूशनल् एरिया,
जनकपुरी, नवदेहली - 110 058

☎ -011-28521976

☎ -011-28521948

e-mail: rsks@nda.vsnl.net.in

website: www.sanskrit.nic.in

प्रथमसंस्करणम् - जनवरी, २००२ - १,००० प्रतयः
प्रथमपुनर्मुद्रणम् - अगस्त, २००२ - ४,००० प्रतयः
द्वितीयपुनर्मुद्रणम् - अगस्त, २००३ - १,००० प्रतयः
तृतीयपुनर्मुद्रणम् - नवम्बर, २००३ - ३०,००० प्रतयः
चतुर्थपुनर्मुद्रणम् - दिसम्बर, २००३ - २०,००० प्रतयः
पञ्चमपुनर्मुद्रणम् - मार्च, २००४ - ५०,००० प्रतयः
षष्ठपुनर्मुद्रणम् - दिसम्बर, २००७ - २०,००० प्रतयः
सप्तमपुनर्मुद्रणम् - जुलै, २००९ - ५,००० प्रतयः

© राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्, नवदेहली

ISBN -81-86111-02-6

मूल्यम् - 200/-रूप्यकाणि (गुच्छस्य)

मुद्रकः

ग्राफिक् वर्ल्ड

1659-62 दखणीरायमार्गः,

दरियागञ्ज, देहली-110 002

संस्कृतस्वाध्यायः

प्रथमा दीक्षा

मार्गदर्शकसमितिः

प्रो० श्रीधर वसिष्ठः
श्री चमू. कृष्णशास्त्री
श्रीमती शशिप्रभा गोयल
डा० विश्वासः

प्रो० के. वि. रामकृष्णमाचार्यः
डा० चाँद किरण सलूजा
श्री जनार्दन हेगडे
डा० रा. देवनाथन्

सहसम्पादकाः

ललित कुमार त्रिपाठी
वाई.एस. रमेशः
सुकान्त कुमार सेनापतिः
वनमाली बिश्वालः

सहयोगिनः

चित्रकारः - कल्लोल मजूमदार
चित्रसज्जाकारौ - ब्रह्म बसेटिया
विजय बसेटिया

सहचित्रकारः - भास्कर सिन्हा
अक्षरसंयोजकः - जवाहर लाल गुप्त

विषयानुक्रमणी

संस्कृतवर्णाः	1
संस्कृतवर्णानां विभागः	2
वर्णलेखनाभ्यासः	3-5
वर्णानां शब्देषु निदर्शनम् (सचित्रम्)	6-7
स्वरेण सह व्यञ्जनानि	8-9
सस्वरव्यञ्जनलेखनम्	9-10
सदृशवर्णानां लेखनाभ्यासः	11
संयुक्तवर्णाः (क्ष, त्र, ज्ञ)	12
स्वराः मात्राः च	13
मात्राणां लेखनाभ्यासः	14-15
मात्राभ्यासः	16-19
संयुक्तवर्णाः	19-27
अभ्यासः	27
अभ्यासः	28-30
पदसूची	31-32
संख्याभ्यासः	33-34
शब्दलेखनाभ्यासः	35-38
वाक्यलेखनाभ्यासः	39-43

संस्कृतवर्णाः

स्वरवर्णाः

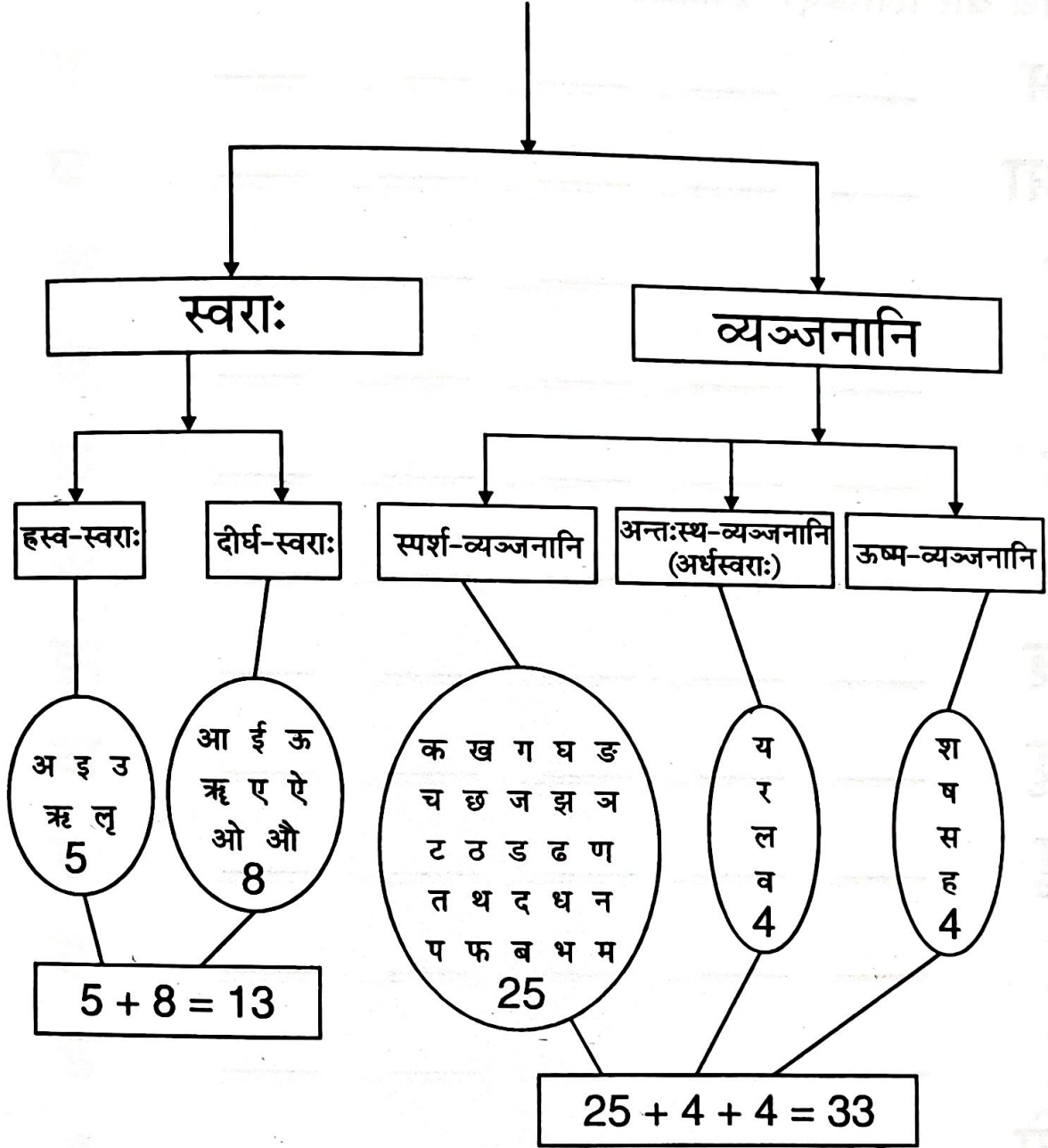
अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ
a	ā	i	ī	u	ū	r̥	r̄
लृ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः	
l̥	e	ai	o	au	am̐	aḥ	
					अनुस्वारः	विसर्गः	

व्यञ्जनवर्णाः

क	ख	ग	घ	ङ
ka	kha	ga	gha	ṅa
च	छ	ज	झ	ञ
ca	cha	ja	jha	ña
ट	ठ	ड	ढ	ण
ṭa	ṭha	ḍa	ḍha	ṇa
त	थ	द	ध	न
ta	tha	da	dha	na
प	फ	ब	भ	म
pa	pha	ba	bha	ma
य	र	ल	व	
ya	ra	la	va	
श	ष	स	ह	
śa	ṣa	sa	ha	

संस्कृतवर्णानां विभागः

वर्णाः

ह्रस्व-स्वराः	= 05
दीर्घ-स्वराः	= 08
स्पर्श-व्यञ्जनानि	= 25
अन्तःस्थ-व्यञ्जनानि	= 04
ऊष्म-व्यञ्जनानि	= 04
वर्णाः	<u>46</u>

अनुस्वारः

ः

विसर्गः

ः

वर्णानां शब्देषु निदर्शनम्(सचित्रम्)

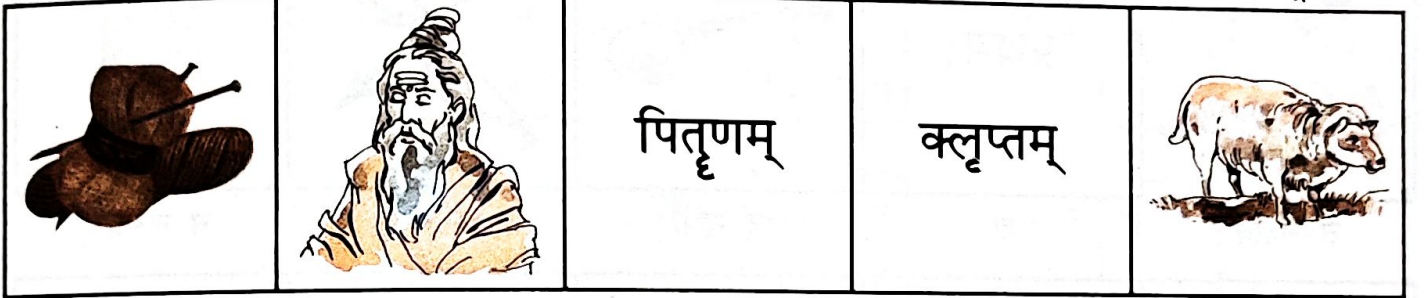
अ-अश्वः

आ-आम्रम्

इ-इक्षुः

ई-ईश्वरः

उ-उष्ट्रः

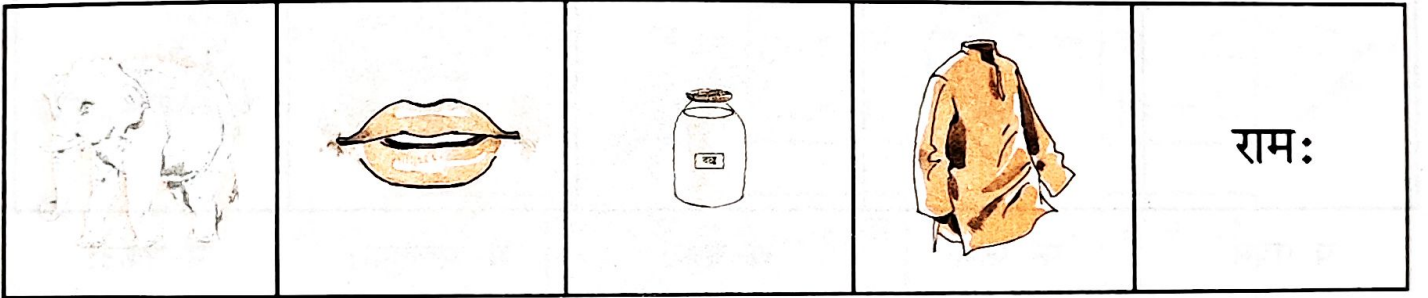
ऊ-ऊर्णा

ऋ-ऋषि

ॠ

लृ-

ए-एडका

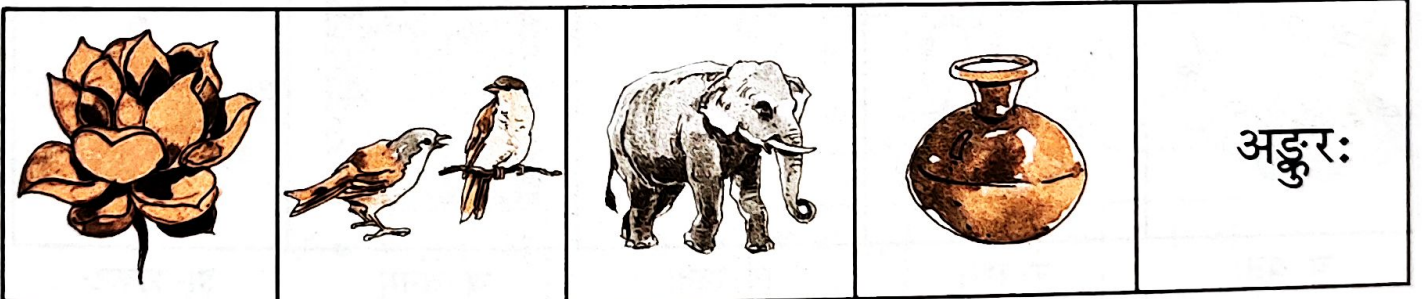
ऐ-ऐरावतः

ओ-ओष्ठः

औ-औषधम्

अं-अंशुकम्

अः-

क-कमलम्

ख-खगः

ग-गजः

घ-घटः

ङ-

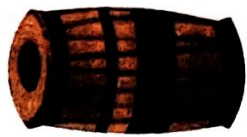
च-चक्रम्

छ-छत्रम्

ज-जटा

झ-झषः

ञ-ञञ्चुः

	पीठम्			कोणः
---	-------	---	---	------

ट-टङ्कः

ठ

ड-डमरुः

ढ-ढक्का

ण-

	प्रथमः			
---	--------	---	---	---

त-तक्षकः

थ

द-दर्वी

ध-धनुः

न-नक्षत्रम्

				
---	--	--	--	--

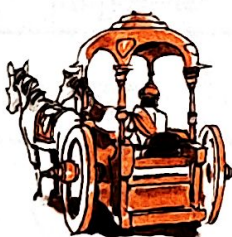
प-पत्रम्

फ-फणा

ब-बकः

भ-भल्लूकः

म-मर्कटः

				
---	---	---	---	---

य-यज्ञः

र-रथः

ल-लता

व-वनम्

श-शकटः

६०		
----	---	---

ष-षष्टिः

स-सर्पः

ह-हरिणः

स्वरेण सह व्यञ्जनानि

व्यञ्जनस्य उच्चारणं स्वरसहितं भवति। अधोलिखितं विवरणं पश्यन्तु। तदनुसारं रिक्तस्थानानि पूरयन्तु।

व्यञ्जन का उच्चारण स्वर के साथ होता है। निम्नलिखित विवरण को देखिए। तदनुसार रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए।

The consonant is pronounced with a vowel. Please look at the following and fill in the blanks accordingly.

क = $\begin{matrix} \text{क्} + \text{अ} \\ \text{k} + \text{a} \end{matrix}$

ख = $\begin{matrix} \text{ख्} + \text{अ} \\ \text{kh} + \text{a} \end{matrix}$

ग = $\begin{matrix} \text{ग्} + \text{अ} \\ \text{g} + \text{a} \end{matrix}$

घ = $\begin{matrix} \text{घ्} + \dots \\ \text{gh} + \dots \end{matrix}$

ङ = $\begin{matrix} \dots + \text{अ} \\ \dots + \text{a} \end{matrix}$

... = $\begin{matrix} \text{च्} + \text{अ} \\ \text{c} + \text{a} \end{matrix}$

छ = $\begin{matrix} \dots + \text{अ} \\ \dots + \text{a} \end{matrix}$

ज = $\begin{matrix} \dots + \text{अ} \\ \dots + \text{a} \end{matrix}$

झ = $\begin{matrix} \text{झ्} + \dots \\ \text{jh} + \dots \end{matrix}$

ञ = $\begin{matrix} \text{ञ्} + \dots \\ \text{ñ} + \dots \end{matrix}$

ट = $\begin{matrix} \dots + \text{अ} \\ \dots + \text{a} \end{matrix}$

... = $\begin{matrix} \text{ट्} + \text{अ} \\ \text{ṭh} + \text{a} \end{matrix}$

... = $\begin{matrix} \text{ड्} + \text{अ} \\ \text{ḍ} + \text{a} \end{matrix}$

ढ = $\begin{matrix} \text{ढ्} + \dots \\ \text{ḍh} + \dots \end{matrix}$

ण = $\begin{matrix} \dots + \text{अ} \\ \dots + \text{a} \end{matrix}$

त = $\begin{matrix} \dots + \text{अ} \\ \dots + \text{a} \end{matrix}$

थ = $\begin{matrix} \text{थ्} + \dots \\ \text{th} + \dots \end{matrix}$

... = $\begin{matrix} \text{द्} + \text{अ} \\ \text{d} + \text{a} \end{matrix}$

ध = $\begin{matrix} \dots + \text{अ} \\ \dots + \text{a} \end{matrix}$

न = $\begin{matrix} \text{न्} + \dots \\ \text{n} + \dots \end{matrix}$

प = $\begin{matrix} \dots + \text{अ} \\ \dots + \text{a} \end{matrix}$

फ = $\begin{matrix} \dots + \text{अ} \\ \dots + \text{a} \end{matrix}$

ब = $\begin{matrix} \text{ब्} + \dots \\ \text{b} + \dots \end{matrix}$

भ = $\begin{matrix} \text{भ्} + \text{अ} \\ \text{bh} + \text{a} \end{matrix}$

$$H = \begin{bmatrix} \dots + a \\ \dots + a \end{bmatrix}$$
[illegible]

ट
ठ
ड
ढ
ण
त
थ
द
ध
न
प
फ
ब
भ
म
य
र
ल
व
श
ष
स
ह

सदृशवर्णानां लेखनाभ्यासः

अनयोः वर्णयोः सादृश्यम् अस्ति। लेखनसमये सावधानाः भवन्तु।

इन वर्णों में समानता है। सावधानी से लिखिए।

These letters (varnas) look alike. Please rewrite them carefully.

घ - ध च - ज त - न

ट - ढ ब - व म - भ

प - य ङ - ड य - थ

पञ्चवारं लिखन्तु। पाँच बार लिखिए। Please write five times.

(१)	घ - ध					
(२)	च - ज					
(३)	त - न					
(४)	ट - ढ					
(५)	ब - व					
(६)	म - भ					
(७)	प - य					
(८)	य - थ					
(९)	ङ - ड					

संयुक्तवर्णाः

एतान् संयुक्तवर्णान् ध्यानेन पश्यन्तु। संयुक्ताः अपि ते स्वतन्त्राः वर्णाः इव प्रतीयन्ते। एतेषां लेखनाभ्यासं कुर्वन्तु।

इन संयुक्त वर्णों को ध्यान से देखिए। संयुक्त होते हुए भी वे स्वतन्त्र वर्ण हैं। इनके लिखने का अभ्यास कीजिए।

Please look at these compound letters carefully, though compound, these are independent letters. Practice the way they are written.

यथा—

1. क् + ष = क्ष

क्ष				
-----	--	--	--	--

2. त् + र = त्र

त्र				
-----	--	--	--	--

3. ज् + ञ = ज्ञ

ज्ञ				
-----	--	--	--	--

यथा—

क्ष

क्षत्रियः					
-----------	--	--	--	--	--

त्र

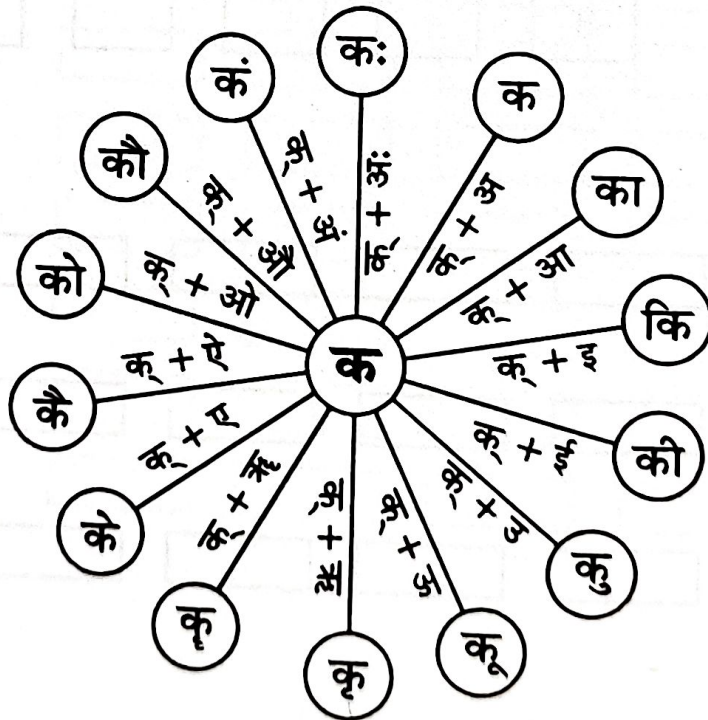
त्रिशूलम्					
-----------	--	--	--	--	--

ज्ञ

ज्ञानी					
--------	--	--	--	--	--

स्वराः मात्राः च

स्वराः मात्राः	प्रयोगः	पदम्
अ =	क् + अ = क (ka)	कमलम् = क् + अ + म् + अ + ल् + अ + म्
आ = ा	क् + आ = का (kā)	काकः = क् + आ + क् + अः
इ = ि	क् + इ = कि (ki)	किङ्किणी = क् + इ + ङ् + क् + इ + ण् + ई
ई = ि	क् + ई = की (kī)	कीदृशः = क् + ई + द् + ऋ + श + अः
उ = उ	क् + उ = कु (ku)	कुमारः = क् + उ + म् + आ + र् + अः
ऊ = ू	क् + ऊ = कू (kū)	कूर्मः = क् + ऊ + र् + म् + अः
ऋ = ृ	क् + ऋ = कृ (kr)	कृषकः = क् + ऋ + ष् + अ + क् + अः
ॠ = ृ	क् + ॠ = कृ (kr)	पितृणाम् = प् + इ + त् + ऋ + ण् + आ + म्
ए = े	क् + ए = के (ke)	केशः = क् + ए + श् + अः
ऐ = ै	क् + ऐ = कै (kai)	कैवर्तः = क् + ऐ + व् + अ + र् + त् + अः
ओ = ो	क् + ओ = को (ko)	कोणार्कः = क् + ओ + ण् + आ + र् + क् + अः
औ = ौ	क् + औ = कौ (kau)	कौशिकः = क् + औ + श् + इ + क् + अः
अं -	क् + अं = कं (kaṁ)	कंसः = क् + अं + स् + अः
अः -	क् + अः = कः (kah)	कः = क् + अः

ध्यानेन पठन्तु। ध्यान से पढ़िए। Please read carefully.

पूरयन्तु। पूरा कीजिए। Please fill up.

[illegible]

म	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
य	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
र	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ल	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
व	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
श	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ष	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
स	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ह	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

अभ्यासः

उदाहरणानुगुणं वर्णान् पृथक्कृत्य लिखन्तु।

उदाहरण के अनुसार वर्णों को अलग कीजिए।

Please disjoin the letters as shown in the example.

यथा —

- गायकः = ग् + आ + य् + अ + क् + अः
- नायकः =
- बालकः =
- घटः =
- पटः =
- नखः =
- वानरः =
- नगरम् =
- कागदम् =
- गिरिः =
- होमः =
- सहोदरः =
- कृषकः =
- वृषभः =
- वेगः =
- पेटिका =

17. भोजनम् =
 18. भाषा =
 19. मीनः =
 20. मुखम् =
 21. कूपः =
 22. कालः =
 23. गुणः =
 24. दोषः =
 25. कौशलम् =

अभ्यासः

पदसूचीतः पदानि चित्वा उदाहरणानुरूपं पूरयन्तु।

पद-सूची से पद चुनकर उदाहरणानुसार पूरा कीजिए।

Please fill up the following by selecting Padas (words) from the Pada-sūcī (Index).

यथा —

	गायकः	अजा	चटका	एडका	चालकः
।					
ॆ					
ी					
ु					
ू					
ृ					
ॠ					
ॡ					
ॢ					
ॣ					
।					
॥					
०					
१					
२					
३					
४					
५					
६					
७					
८					
९					

पदसूची

गिरिः	बटुः	कीटः	शौकम्	स्यूतः	पोतम्
नदी	अहिः	मयूरः	भुजगः	गौः	शशी
तृणम्	जलधिः	उडुपः	गौतमः	कीरः	मण्डूकाः
भल्लूकः	वृत्रः	हस्ती	शिवः	जैलः	पुष्पम्
प्रदोषः	तैलम्	चैत्यः	पौण्ड्रक	पथिकः	प्रदोषः
छेदः	वपुः	कैरवः	दर्वी	पशुः	घोटकः
सिंह	पयोदः	नृपः	महेशः	कपोतः	शैलः
पौलस्त्यः	सैन्धवम्	सौधम्	चैलम्	कृषकः	गणेशः
कपोतः	केशः	वृषभः	कैवर्तः	मोदकम्	कूपः
शेषः	शुकः	उलूकः	नौः	मृगः	मेषः

संयुक्तवर्णाः

ध्यानेन पठन्तु। ध्यान से पढ़िए। Please read carefully.

व्यञ्जनम् + व्यञ्जनम् = संयुक्तवर्णः

यथा = क् + क् = कक् + उ = ककु - कुक्कुटः

स् + क् = स्क + अ = स्क - स्कन्धः

चतुर्वारं लिखन्तु। चार बार लिखिए।

Please write four times.

1. - + क

क् + क = कक्	-	कुक्कुटः	कुक्कुटः	कुक्कुटः	कुक्कुटः	कुक्कुटः
ङ् + क = ङ्क	-	अङ्कुरः	_____	_____	_____	_____
च् + क = च्क	-	साच्कः	_____	_____	_____	_____
ट् + क = ट्क	-	षट्कः	_____	_____	_____	_____
त् + क = त्क	-	फूत्कारः	_____	_____	_____	_____
र् + क = र्क	-	अर्कः	_____	_____	_____	_____
ल् + क = ल्क	-	शुल्कः	_____	_____	_____	_____
ष् + क = ष्क	-	चतुष्कोणः	_____	_____	_____	_____
स् + क = स्क	-	स्कन्धः	_____	_____	_____	_____

2. - + ख

क् + ख = क्ख	-	चक्खतुः	_____	_____	_____	_____
ङ् + ख = ङ्ख	-	शृङ्खला	_____	_____	_____	_____
त् + ख = त्ख	-	उत्खननम्	_____	_____	_____	_____
स् + ख = स्ख	-	स्खलनम्	_____	_____	_____	_____

3. - + ग

ग् + ग = गग	-	गुग्गुलः	_____	_____	_____	_____
ङ् + ग = ङ्ग	-	अङ्गुली	_____	_____	_____	_____
इ + ग = इग	-	खड्गः	_____	_____	_____	_____
द् + ग = द्दग	-	मुद्गरः	_____	_____	_____	_____
र् + ग = र्ग	-	मार्गः	_____	_____	_____	_____
ल् + ग = लग	-	फाल्गुनः	_____	_____	_____	_____

4. - + घ

ङ् + घ = ङ्घ	-	सङ्घः	_____	_____	_____	_____
द् + घ = द्दघ	-	उद्घाटनम्	_____	_____	_____	_____
र् + घ = र्घ	-	महार्घः	_____	_____	_____	_____

5. - + च

च् + च = च्च	-	उच्चैः	_____	_____	_____	_____
ज् + च = ज्च	-	आकुञ्चनम्	_____	_____	_____	_____
र् + च = र्च	-	अर्चकः	_____	_____	_____	_____
श् + च = श्च	-	पश्चात्	_____	_____	_____	_____

6. - + छ

च् + छ = च्छ	-	इच्छा	_____	_____	_____	_____
ज् + छ = ज्छ	-	वाञ्छा	_____	_____	_____	_____
र् + छ = र्छ	-	मूर्छा	_____	_____	_____	_____

7. - + ज

ज् + ज = ज्ज	-	सज्जः	_____	_____	_____	_____
ज् + ज = ज्ज	-	अज्जनम्	_____	_____	_____	_____
ङ् + ज = ङ्ज	-	षड्ज	_____	_____	_____	_____
ब् + ज = ब्ज	-	कुब्जा	_____	_____	_____	_____
र् + ज = र्ज	-	गर्जनम्	_____	_____	_____	_____

8. - + झ

ज् + झ = ज्ञ - उज्झति _____

ज् + झ = ज्ञ - झञ्झावातः _____

र् + झ = झ - निर्झरः _____

9. - + ज

च् + ज = च्ज - याच्चा _____

ज् + ज = ज्ञ - ज्ञानम् _____

10. - + ट

ट् + ट = ट्ट - अट्टालिका _____

ण् + ट = ण्ट - घण्टा _____

प् + ट = प्ट - आप्टे _____

ष् + ट = ष्ट - यष्टिः _____

11. - + ठ

ठ् + ठ = ठ्ठ - विठ्ठलः _____

ण् + ठ = ण्ठ - उत्कण्ठा _____

ष् + ठ = ष्ठ - षष्ठः _____

12. - + ड

ड् + ड = ड्ड - उड्डयनम् _____

ण् + ड = ण्ड - गण्डः _____

13. - + ढ

ड् + ढ = ड्ड - शिण्डिड्ड _____

ण् + ढ = ण्ड - षण्डः _____

14. - + ण

ण् + ण = ण्ण - विषण्णः _____

र् + ण = र्ण - ऊर्णम् _____

ष् + ण = ष्णः - उष्णम् _____

15. - + त

क् + त = क्त - सूक्तिः _____

त् + त = त्त - उत्तापः _____

न् + त = न्त - वृन्तम् _____

प + त = प्त - सप्ताहः

र + त = र्त - गर्तः

स् + त = स्त - पुस्तकम्

16. - + थ

त + थ = त्थ - उत्थानम्

न् + थ = न्थ - मन्थनम्

र् + थ = र्थ - अर्थः

स् + थ = स्थ - संस्थानम्

17. - + द

द + द = द्द - उद्दाम

न् + द = न्द - चन्दनम्

ब् + द = ब्द - अब्दः

र् + द = र्द - कूर्दते

18. - + ध

ग् + ध = ग्ध - दुग्धम्

द् + ध = द्ध - शुद्धः

न् + ध = न्ध - सुगन्धः

ब् + ध = ब्ध - क्षुब्धः

र् + ध = र्ध - अर्धम्

19. - + न

क् + न = क्न - शक्नोति

ख् + न = ख्न - चखतुः

त् + न = त्न - रत्नम्

ध् + न = ध्न - बध्नाति

न् + न = न्न - अन्नम्

प् + न = प्न - आप्नोति

म् + न = म्न - आमनायः

र् + न = र्ण - स्वर्णम्

स् + न = स्न - स्नानम्

ह् + न = ह्न - चिह्नम्

20. - + प

द + प = दप	-	षट्पदः	_____	_____	_____	_____
त + प = तप	-	उत्पलः	_____	_____	_____	_____
प + प = पप	-	पिप्पली	_____	_____	_____	_____
म् + प = म्प	-	पम्पा	_____	_____	_____	_____
र् + प = र्प	-	सर्पः	_____	_____	_____	_____
ल् + प = ल्प	-	अल्पाहारः	_____	_____	_____	_____
स् + प = स्प	-	स्पन्दनम्	_____	_____	_____	_____
ष् + प = ष्प	-	पुष्पम्	_____	_____	_____	_____

21. - + फ

त + फ = तफ	-	उत्फणः	_____	_____	_____	_____
म् + फ = म्फ	-	गुम्फः	_____	_____	_____	_____
ल् + फ = लफ	-	गुल्फः	_____	_____	_____	_____
स् + फ = स्फ	-	स्फटिकम्	_____	_____	_____	_____

22. - + ब

द + ब = द्ब	-	उद्बाहुः	_____	_____	_____	_____
म् + ब = म्ब	-	लम्बः	_____	_____	_____	_____
र् + ब = र्ब	-	दुर्बलः	_____	_____	_____	_____

23. - + भ

ग् + भ = ग्भ	-	प्राग्भवनम्	_____	_____	_____	_____
द् + भ = द्भ	-	सद्भावना	_____	_____	_____	_____
ब् + भ = ब्भ	-	अब्भक्षः	_____	_____	_____	_____
म् + भ = म्भ	-	स्तम्भः	_____	_____	_____	_____
र् + भ = र्भ	-	अर्भकः	_____	_____	_____	_____
ल् + भ = ल्भ	-	प्रगल्भः	_____	_____	_____	_____

24. - + म

क् + म = क्म	-	रुक्मिणी	_____	_____	_____	_____
च् + म = च्म	-	वच्मि	_____	_____	_____	_____
ज् + म = ज्म	-	जन्म	_____	_____	_____	_____
त् + म = त्म	-	आत्मा	_____	_____	_____	_____

द + म = दम्	-	पद्म	_____	_____	_____	_____
ध् + म = धम्म	-	दध्मौ	_____	_____	_____	_____
न् + म = न्म	-	तन्मात्रम्	_____	_____	_____	_____
प् + म = प्म	-	पाप्मन्	_____	_____	_____	_____
म् + म = म्म	-	मम्मटः	_____	_____	_____	_____
र् + म = र्म	-	धर्मः	_____	_____	_____	_____
ल् + म = ल्म	-	गुल्मम्	_____	_____	_____	_____
श् + म = श्म	-	अश्म	_____	_____	_____	_____
ष् + म = ष्म	-	ऊष्म	_____	_____	_____	_____
स् + म = स्म	-	अस्मिता	_____	_____	_____	_____
ह + म = हम्	-	ब्राह्मणः	_____	_____	_____	_____

25. - + य

क् + य = क्य	-	वाक्यम्	_____	_____	_____	_____
ख् + य = ख्य	-	आख्या	_____	_____	_____	_____
ग् + य = ग्य	-	भाग्यम्	_____	_____	_____	_____
घ् + य = घ्य	-	श्लाघ्यम्	_____	_____	_____	_____
च् + य = च्य	-	वाच्यम्	_____	_____	_____	_____
ज् + ज्य = ज्य	-	वाणिज्यम्	_____	_____	_____	_____
ट् + य = ट्य	-	अकाट्यम्	_____	_____	_____	_____
ठ् + य = ठ्य	-	पाठ्यम्	_____	_____	_____	_____
ड् + य = ड्य	-	पीड्यमानम्	_____	_____	_____	_____
ढ् + य = ढ्य	-	आढ्यम्	_____	_____	_____	_____
ण् + य = ण्य	-	पण्यम्	_____	_____	_____	_____
त् + य = त्य	-	सत्यम्	_____	_____	_____	_____
थ् + य = थ्य	-	तथ्यम्	_____	_____	_____	_____
द + य = द्य	-	अद्य	_____	_____	_____	_____
ध् + य = ध्य	-	बाध्यः	_____	_____	_____	_____
न् + य = न्य	-	अन्यः	_____	_____	_____	_____
प् + य = प्य	-	गोप्यम्	_____	_____	_____	_____
भ् + य = भ्य	-	आरभ्य	_____	_____	_____	_____

म् + य = म्य	-	रम्यम्
य् + य = य्य	-	विगणय्य
र् + य = र्य	-	कार्यम्
ल् + य = ल्य	-	बाल्यम्
व् + य = व्य	-	काव्यम्
श् + य = श्य	-	अवश्यम्
ष् + य = ष्य	-	प्रेष्यम्
स् + य = स्य	-	औरस्यः
ह् + य = ह्य	-	ऐतिह्यम्

26. - + र

क् + र = क्र	-	चक्रम्
ग् + र = ग्र	-	अग्रम्
घ् + र = घ्र	-	व्याघ्रः
छ् + र = छ्र	-	कृच्छ्रम्
ज् + र = ज्र	-	वज्रम्
ट् + र = ट्र	-	उष्ट्रः
ड् + र = ड्र	-	ओड्रम्
ढ् + र = ढ्र	-	मेढ्रकः
त् + र = त्र	-	छत्रम्
द् + र = द्र	-	निद्रा
ध् + र = ध्र	-	गृध्रः
प् + र = प्र	-	प्रथमः
ब् + र = ब्र	-	ब्रह्म
भ् + र = भ्र	-	शुभ्रः
म् + र = म्र	-	आम्रम्
व् + र = व्र	-	व्रणः
श् + र = श्र	-	श्रमः
स् + र = स्त्र	-	सहस्रम्
स् + त् + र = स्त्र	-	वस्त्रम्
ह् + र = ह्र	-	ह्रदः

27. - + ल

क् + ल = क्ल	- शुक्लः	_____	_____	_____	_____
प् + ल = प्ल	- प्लावनम्	_____	_____	_____	_____
म् + ल = म्ल	- आम्लम्	_____	_____	_____	_____
श् + ल = श्ल	- श्लाघ्यम्	_____	_____	_____	_____
ह + ल = ह्ल	- आह्लादः	_____	_____	_____	_____

28. - + व

क् + व = क्व	- पक्वम्	_____	_____	_____	_____
ज् + व = ज्व	- ऋज्वी	_____	_____	_____	_____
त् + व = त्व	- सत्वरम्	_____	_____	_____	_____
द् + व = द्व	- द्वारम्	_____	_____	_____	_____
ध् + व = ध्व	- अध्वरः	_____	_____	_____	_____
न् + व = न्व	- सुधन्वा	_____	_____	_____	_____
प् + व = प्व	- प्वादिः	_____	_____	_____	_____
र् + व = र्व	- गर्वः	_____	_____	_____	_____
ल् + व = ल्व	- पल्वलम्	_____	_____	_____	_____
श् + व = श्व	- अश्वः	_____	_____	_____	_____
ष् + व = ष्व	- कुरुष्व	_____	_____	_____	_____
स् + व = स्व	- स्वकीयम्	_____	_____	_____	_____
ह + व = ह्व	- गह्वरम्	_____	_____	_____	_____

29. - + श

र् + श = र्श	- अर्शः	_____	_____	_____	_____
--------------	---------	-------	-------	-------	-------

30. - + ष

क् + ष = क्ष	- ईक्षणम्	_____	_____	_____	_____
ट् + ष = ट्ष	- षट्षष्टिः	_____	_____	_____	_____
र् + ष = र्ष	- हर्षः	_____	_____	_____	_____

31. - + स

क् + स = क्स	- वाक्सारः	_____	_____	_____	_____
त् + स = त्स	- उत्साहः	_____	_____	_____	_____
प् + स = प्स	- जुगुप्सा	_____	_____	_____	_____

स् + स = स्स - दुस्सहः _____

32. - + ह

र् + ह = र्ह - एतर्हि _____

ल् + ह = ल्ह - विल्हणः _____

अभ्यासः

उपरिलिखितेभ्यः शब्देभ्यः एकम् एकं शब्दम् अकारादिक्रमेण अधः लिखन्तु।

उपरिलिखित शब्दों में से एक एक शब्द अकारादि क्रम से नीचे लिखिए।

Write down the words one by one in alphabetical order taking it from the above.

क्रमः	शब्दः	क्रमः	शब्दः	क्रमः	शब्दः
अ	अङ्गुली	च	चन्दनम्	भ	भाग्यम्
आ		छ		म	
इ		ज		य	
ई		झ		र	
उ		त		ल	
ऊ		थ		व	
ऋ		द		श	
ए		ध		ष	
ऐ		न		स	
ओ		प		ह	
औ		फ		क्ष	
क		ब		त्र	
ख				ज्ञ	
ग					
घ					

अभ्यासः

उदाहरणानुगुणं वर्णान् पृथक्कुर्वन्तु।

उदाहरण के अनुसार वर्णों को अलग करके लिखिए।

Disjoin the letters as shown in the example.

१. पण्डितः	=	(प + अ + ण् + ड् + इ + त् + अः)
२. मूर्खः	=	
३. तक्षकः	=	
४. रक्षकः	=	
५. वृक्षः	=	
६. कृष्णः	=	
७. रक्तः	=	
८. मण्डूकः	=	
९. कूर्मः	=	
१०. मत्स्यः	=	
११. क्रीडाङ्गणम्	=	
१२. कन्दुकः	=	
१३. प्रतिमा	=	
१४. वर्तुलम्	=	
१५. त्रिभुजम्	=	
१६. सङ्कलनम्	=	
१७. पलाण्डुः	=	
१८. लवङ्गः	=	
१९. कुण्डिका	=	
२०. भाण्डम्	=	
२१. ग्रन्थः	=	
२२. अङ्गुष्ठः	=	
२३. किङ्किणी	=	
२४. सीमन्तः	=	
२५. तन्त्रिणी	=	

अभ्यासः

पदसूचीतः पदानि चित्वा उदाहरणानुरूपं पूरयन्तु-

	अध्यापकः	अर्चकः	अन्धः	अजः	अश्वः
अ					
आ					
इ					
ई					
उ					
ऊ					
ऋ					
ॠ					
ए					
ऐ					
ओ					
औ					
अं					
अः					
क					
ख					
ग					
घ					
ङ					

पदसूची

औषधम्	खनित्रम्	घटी	चन्द्रः	जलूका
डमरुः	उपाधानम्	अंशुः	ओघः	ऐरावतः
कटः	खज्जः	एकम्	अध्यापकः	इक्षुः
अर्चकः	घटः	डयनम्	ऋषिः	इन्द्रधनुः
उपग्रहः	एकादशः	झरः	तक्षकः	औदार्यम्
पितृणाम्	अजः	आपणः	अश्वः	आम्रम्
एला	ईहामृगः	ऊर्णा	ऐक्यम्	तल्पः
धनुः	ऐच्छत्	ओष्ठः	अंसः	कपिः
दर्वी	नकुलः	उपनेत्रम्	अन्धः	आकाशवाणी
झङ्कारः	पक्षः	बकः	ऊर्णनाभः	ओजः
टीका	बडिशम्	मण्डूकः	ऋजुः	एकोनविंशतिः
ईली	आम्रवृक्षः	डिण्डिमः	यज्ञः	ललाटम्
भ्रातृणाम्	ऐतरेयः	धनम्	रक्षकः	बन्दी
इत्रम्	औषधसूचीः	खड्गः	चमसः	डिम्भः
औत्सुक्यम्	कण्ठः	एकविंशतिः	इष्टिका	इन्धनम्
अंशुमान्	आभरणम्	ऊर्ध्वम्	दात्रम्	झषः
दर्पणः	धरणी	पर्यङ्कः	ऐशानः	धनभाण्डम्
कर्णौ	ऋणम्	उद्यानम्	ईशः	ऋतुः
टिप्पणी	ओदनम्	चषकः	झटिति	जनः
औन्नत्यम्	छद्ममुखः	खगः	मातृणाम्	प्रशास्तृणाम्

तडागः	खल्वाटः	छदिः	उष्ट्रः	अंशुकम्
ऋषभः	टङ्कः	ईर्ष्या	जलपातः	कमलम्
घण्टा	घटीयन्त्रम्	ओघः	ऊरुः	ओड्रः
अंशः	ऊरुकम्	गगनम्	छलम्	टङ्कणयन्त्रम्
छत्राकः	चलचित्रम्	डुण्डुभः	ढक्का	झञ्झावातः
थूत्कारः	मत्स्यः	तन्तुवायः	रजकः	यष्टिक्रीडा
शशः	फणा	शय्या	भल्लातकः	गगनयात्रिकः
दन्ताः	रथः	समुद्रः	रङ्गवल्ली	फाल्गुनी
वधूः	लवङ्गः	बन्धः	षट्	हस्तः
लवित्रम्	बर्हम्	सर्पः	मधुमक्षिका	भद्रः
वनम्	घरट्टः	पक्षी	जम्बीरम्	धमनी
शङ्खः	गदा	षडाननः	दुन्दुभिः	सरोवरः
तरङ्गः	बन्दी	सङ्गीतम्	दन्तकूर्चः	षट्कोणः
ढामरा	फलकम्	यज्ञः	हस्तिपकः	भटः
शलभः	लघुः	यज्ञकुण्डः	फलम्	हरिणः
ढौलः	रज्जुः	दुण्ढी	मयूरः	वक्षःस्थलम्
जलम्	षष्टिः	सर्पः	ललाटम्	सङ्गीतम्
उर्म्यम्	वणिक्	शकटः	यवः	षड्विंशतिः
नटः	मत्कुणः	संदंशिका	षट्कोणः	भङ्गुरः
चरणौ	पत्रम्	फालः	भल्लूकः	गर्दभः
नर्तकी	नदी	पक्ष्म	हलम्	नयनम्
लशुनम्				

संख्याभ्यासः

अक्षरैः लिखितां संख्यां रिक्तस्थानेषु पुनः पुनः लिखन्तु-

यथा—

एकम्	१	एकम्	एकम्	एकम्	एकम्	एकम्	एकम्
द्वे	२	_____	_____	_____	_____	_____	_____
त्रीणि	३	_____	_____	_____	_____	_____	_____
चत्वारि	४	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्च	५	_____	_____	_____	_____	_____	_____
षट्	६	_____	_____	_____	_____	_____	_____
सप्त	७	_____	_____	_____	_____	_____	_____
अष्ट	८	_____	_____	_____	_____	_____	_____
नव	९	_____	_____	_____	_____	_____	_____
दश	१०	_____	_____	_____	_____	_____	_____
एकादश	११	_____	_____	_____	_____	_____	_____
द्वादश	१२	_____	_____	_____	_____	_____	_____
त्रयोदश	१३	_____	_____	_____	_____	_____	_____
चतुर्दश	१४	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्चदश	१५	_____	_____	_____	_____	_____	_____
षोडश	१६	_____	_____	_____	_____	_____	_____
सप्तदश	१७	_____	_____	_____	_____	_____	_____
अष्टादश	१८	_____	_____	_____	_____	_____	_____
एकोनविंशतिः	१९	_____	_____	_____	_____	_____	_____
विंशतिः	२०	_____	_____	_____	_____	_____	_____
त्रिंशत्	३०	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्चत्रिंशत्	३५	_____	_____	_____	_____	_____	_____

चत्वारिंशत्	४०	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्चचत्वारिंशत्	४५	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्चाशत्	५०	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्चपञ्चाशत्	५५	_____	_____	_____	_____	_____	_____
षष्टिः	६०	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्चषष्टिः	६५	_____	_____	_____	_____	_____	_____
सप्ततिः	७०	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्चसप्ततिः	७५	_____	_____	_____	_____	_____	_____
अशीतिः	८०	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्चाशीतिः	८५	_____	_____	_____	_____	_____	_____
नवतिः	९०	_____	_____	_____	_____	_____	_____
पञ्चनवतिः	९५	_____	_____	_____	_____	_____	_____
शतम्	१००	_____	_____	_____	_____	_____	_____

शब्दलेखनाभ्यासः

शब्दान् दृष्ट्वा लिखन्तु-

ब्रह्मा	व्याघ्रः	राष्ट्रम्	श्रुत्वा	उक्त्वा
---------	----------	-----------	----------	---------

प्राप्तिः	त्यक्त्वा	उष्ट्रः	गच्छ	त्रस्तः
-----------	-----------	---------	------	---------

जिह्वा	स्वस्ति	ग्रन्थः	अङ्गम्	बङ्गः
--------	---------	---------	--------	-------

अप्सराः	उच्छ्वासः	अद्वैतम्	विद्वत्त्वम्
---------	-----------	----------	--------------

ब्राह्मणः	अगस्त्यः	महात्मा	संस्कृतिः
-----------	----------	---------	-----------

दुष्करम्	प्राप्तव्यम्	न्याय्यम्	उद्वाहुः
----------	--------------	-----------	----------

शरच्चन्द्रः	अग्निहोत्रम्	भट्टिकाव्यम्
-------------	--------------	--------------

ब्रह्मसिद्धिः	पश्चात्तापः	मरुद्यानम्
---------------	-------------	------------

सत्याभ्यासः	विद्वद्गोष्ठी	धार्तराष्ट्रः
-------------	---------------	---------------

सर्वाङ्गीणोद्धारः

अन्योन्याश्रयः

अन्योन्यप्रयत्नः

कृष्णस्थानम्

त्रिचत्वारिंशत्

चतुष्पञ्चाशत्

वाक्यलेखनाभ्यासः

लिखितं वाक्यं पुनः लिखन्तु -

उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम्।

अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति।

परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम्।

तमसो मा ज्योतिर्गमय।

परोपकाराय सतां विभूतयः।

वर्तमानेषु कालेषु प्रवर्तन्ते विचक्षणाः।

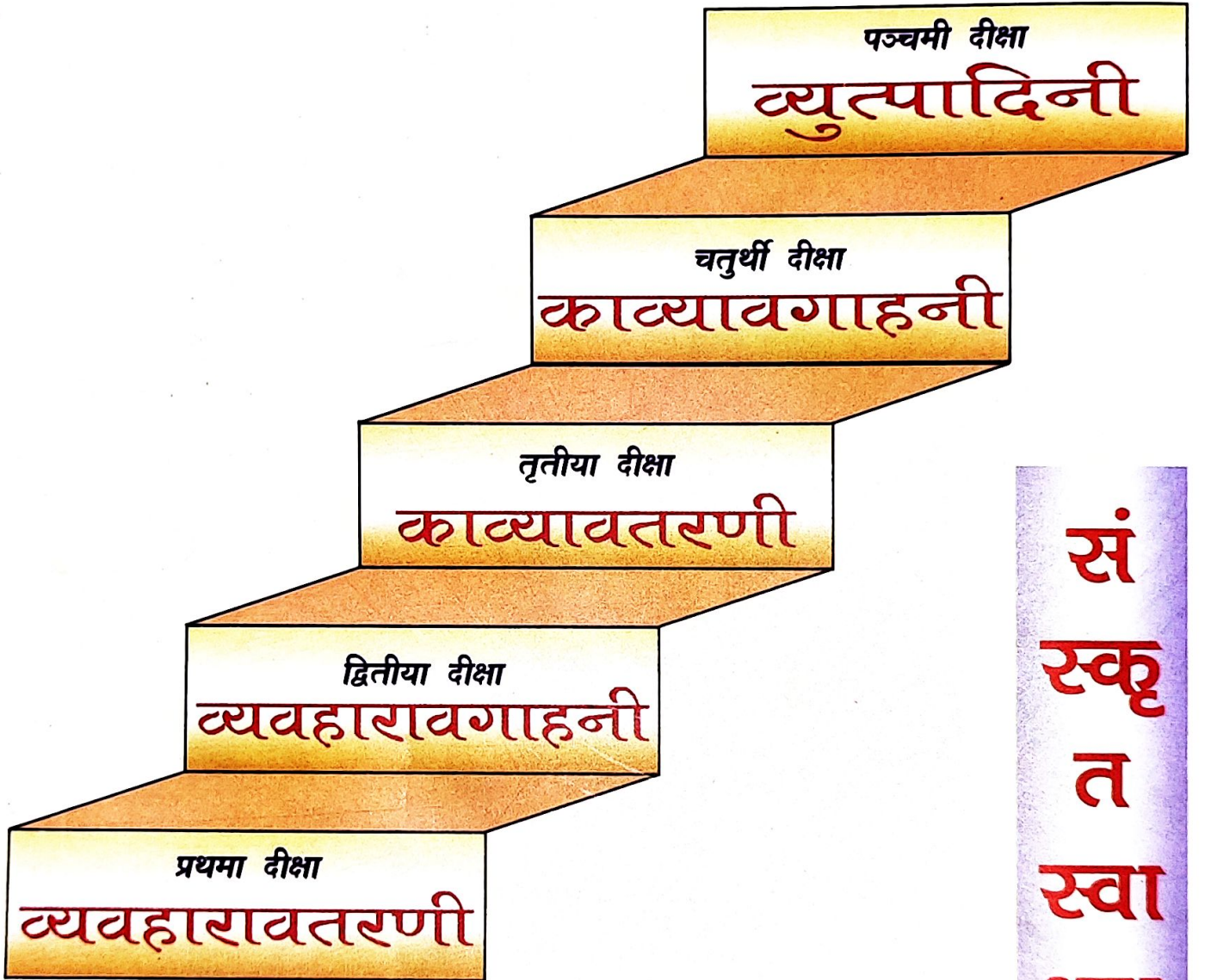
सत्यं शिवं सुन्दरम्।

सत्यं वद, धर्मं चर।

शरीरम् आद्यं खलु धर्मसाधनम्।

आकाशात् पतितं तोयं यथा गच्छति सागरम्।

Teach Yourself Samskrit

सं
स्कृ
त
स्वा
ध्या
यः

राष्ट्रिय संस्कृत संस्थानम्
नव देहली